

Marksist Ahlak ve Toplum Teorisi

Taha Eğri

R. G. PEFFER

Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet

çev. Yavuz Alogan, İstanbul, 2001, Ayrıntı Yayınları, 506 sayfa.

Prusya Krallığı'na bağlı Trier kentinde yedi çocuklu Yahudi bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelen Karl Heinrich Marx, çalışmalarında doğrudan ahlak felsefesi üzerine yazılar yazmamıştır. Ancak onun takipçilerinden bazıları Marksist düşünce çerçevesinde bir ahlak felsefesi oluşturma çabasında olmuşlardır.¹ Diğer taraftan Marx'ın bazı çalışmalarındaki ahlaki teoriler ile anlayışlara getirmiş olduğu eleştiriler, kimi düşünürler tarafından Marx'ın bir ahlak felsefesi olmadığı veya onun genel ahlaki yaklaşımlara karşı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²

R. G. Peffer³ *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet*⁴ adıyla Türkçeye çevrilen bu kitabında, Marx'ın ahlak görüşlerini yorumlamakta ve onun [örtük] ahlak teorisini yeniden kurmayı denemektedir. Bunu yaparken bir taraftan da Marksist olmayanların yanı sıra bazı Marksistlerin de Marksizm ile ahlakın bir ölçüde bağdaşmaz olduğu iddialarını yanıtlamaktadır.

¹ Bu bağlamda Ernest Mendel, Ralph Miliband, Perry Anderson, Mihailo Stojanovic, Rod Medvedev'in çalışmalarını hatırlanabilir.

² Bu çerçevede birkaç tartışma için bk. Donald Clark Hodges, Historical Materialism in Ethics, *Philosophy and Phenomenological Research*, 23 (1), September 1962, s. 1-22, Allen W. Wood, The Marxian Critique of Justice, *Philosophy and Public Affairs*, 1 (3), Spring, 1972, s. 244-282. Richard Miller, *Analyzing Marx*, 1985, Princeton: Princeton University Press.

³ Dr. Rodney G. Peffer San Diego üniversitesinde felsefe profesörüdür. Arizona Üniversitesinde master ve doktora derecesini felsefe alanında yaptığı çalışmalarla almıştır. Özellikle ahlak, toplum ve siyaset felsefesi üzerine uzmanlaşmıştır. Kuzey Amerika'nın birçok yerinde ve Avrupa'da olduğu gibi Latin Amerika'da, Afrika'da ve Küba'da dersler vermiştir. *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet* isimli kitabı yanı sıra *Philosophy & Public Affairs*, *Pacific Philosophical Quarterly*, *Canadian Journal of Philosophy*, *Social Philosophy* gibi akademik dergilerde yayınlanan birçok makalesi bulunmaktadır.

⁴ *Marxism, Morality, and Social Justice (Studies in Moral, Political, and Legal Philosophy)*, 1990, Princeton University Press, 526 s.

Kitabın genelinde Marksist bir ahlak ve toplumsal teorinin ana hatları üzerinde durulmakta ve bugüne kadar getirilen eleştirilere cevaplar verilmektedir. “Ahlak ve toplumsal teori” ile yazar toplumsal düzenlemeleri irdelemek ve bunu yaparken birbiriyle rekabet hâlinde ve tarihsel olarak mümkün toplumsal düzen kümeleri arasında bir karara ulaşmak için gerekli ölçütleri sağlayacak ahlaki ilkeler ya da standartlar seti oluşturmak istemektedir.

Üç ana bölümden oluşan kitapta yazar; birinci ana bölümde Marx’ın ahlak teorisini kurmaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Marx’a yönelik düşüncesinin “ahlak ile bağdaşmaz” olduğu eleştirilerine cevap getirilmesi ve bu bağlantının gösterilmesi ise ikinci ana bölümde ele alınmaktadır. Üçüncü ana bölümde ise adalet ve hukuk konuları üzerine yapılan karşı çalışmalara değinilip yeterli bir Marksist ahlak ve toplum teorisinin oluşturulmasına çalışılmaktadır.

Birinci ana bölümde Marx’ın geliştirmiş olduğu bir ahlak teorisi bulunmadığı fakat normatif bir ahlaki perspektife sahip olduğu ve bunun, özgün görüşlerinin 1844’te oluşmasından başlayarak daha sonraki eserlerine uzanan temel bir süreklilik içinde bulunduğu iddia edilmektedir. Birinci ana bölüm, bu tezin çeşitli boyutlarıyla ele alınması ve teorisinin kurulması üzerine oturmakta. Yazarın ayrıntılandığı bu ahlaki perspektif üç ana değeri temel almaktadır; *özgürlük*, *insan topluluğu* ve *kendini gerçekleştirme*. Yazara göre bu temel değerler Marx’ın çalışmalarındaki ahlak anlayışını anlamak için köşe taşlarını oluşturmaktadır.

Marx’ın Ahlaki Perspektifi başlıklı birinci bölümde yazar, Marx’ın eserlerinin hiçbir ahlaki boyut taşımadığı iddiasına karşı çıkmakta ve onun bütün yazılarında görece sürekli bir ahlaki perspektife sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede Marx’ın ampirik görüşlerinin yanı sıra ahlaki görüşlerinin gelişimini de tarihsel olarak ele almaktadır. Radikal liberalizm (1841-1843), devrimci hümanizm (1843), özgün Marksizm (1844-1845) dönemlerindeki ilk gazetecilik yıllarından, geçiş dönemi (1845-1847) eserlerine, olgunlaşma dönemi (1847-1858) eserlerine ve nihayet olgunluk dönemi eserlerine (1858-1883) kadar onun ahlaki perspektifine dair izleri takip etmektedir.

Yazara göre radikal liberalizm döneminde Marx, öznel kanaatin kutsallığı ve ihlal edilemezliği üzerine vurgular yapmış, ahlaki ilkeler konusunda seçimin kişinin kendi akılcı düşüncesi temelinde yapılması ve herhangi bir dışsal otoriteye boyun eğilmemesi gerekliliği görüşünü savunmuştur.

Marx başından itibaren Alman felsefi geleneğinin vurguladığı kadarıyla Kantçı *ahlaki özerklik* değerine ve *öz gerçekleştirim* değerine ek olarak aydınlanmanın ve Fransız Devrimi’nin değerlerini –zevk, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik–

benimsemiştir. Devrimci hümanizm olarak adlandırılan dönemde Marx insanın *saygınlık* duygusunun uyandırılması gerektiğini söylemiştir. Marx'a göre sadece bu duygu toplumu en yüksek amacına yani demokratik bir devleti gerçekleştirecek bir insanlar topluluğuna dönüştürebilir. Despotizmin tek düşüncesi, insanın aşağılanmasıdır, insanlıktan çıkarılmasıdır. Demokrasinin insani dünyası, özgür bir insanlık düzeninden bahsetmektedir.

Özgün Marksizm döneminde Marx, “ahlaki” ya da “etik” terimlerini –genellikle– önceden edindiği kendi değerlendirici yargılarını nitelendirmek için kullanmaktadır. Ahlaki yargıları artık tamamen örtüktür ve genellikle “yabancılaşma” ve “insani” gibi yarı betimleyici terimlerle ifade edilmektedir.

Yazar, Marx'ın bu dönemdeki ahlak anlayışının bugün bizim anladığımız ahlaki bakış açısından farklı olduğunu belirtmektedir. Marx'ın ahlakı, artık içsel değerlendirici bakış açısından çok dışsal sosyolojik bir bakış açısından kavramaktadır. Peffer bu görüşünü Marx'ın “Siyasal ekonominin ahlaka dayandırılması ya keyfi ve rastlantısaldır; bu nedenle herhangi bir bilimsel temel ya da nitelikten yoksundur sadece bir hiledir veya bu ilişki özsevidir ve bu durumda da sadece ekonomik yasalar ile ahlak arasında bir ilişki olabilir.” (s. 47–48) sözüne dayandırmaktadır. Marx'ın ahlakla ilgili tasarımı bu noktadan itibaren bir üretim tarzının ve o üretim tarzının ekonomik yasalarının ve genişleterek o üretim tarzına hâkim sosyoekonomik sınıfın çıkarlarının içerdiği töreler sistemi ya da sistemleriyle olan ilişkisini saptamaktır.

Birinci bölüm Marx'ın ahlak teorisinin yorumlanması ve 1841'den 1883'e kadar olan dönem için Marksist bir ahlak teorisinin kurulması ile tamamlanmaktadır. Peffer bölümün sonunda Marx'ın ahlaki teorisini “bir karma-deontolojik teori, bir doğru eylem ya da yükümlülük teorisi olduğu, bu teorisinin bir ya da daha fazla ahlaki olmayan değer tipinin –özgürlük, insan topluluğu ve Marks'taki kendini gerçekleştirme– yükseltilmesini tavsiye ettiği ancak doğru eylem ölçütünün ahlaki olmayan değer basit biçimde azamileştirilmesi olmadığını savunduğu- şeklinde tanımlamaktadır.

Peffer ilerleyen bölümlerde farklı Marx yorumlarını ele almakta ve sonuççu (consequentialist) ve faydacı (utilitarian) olarak Marx'ı ele alan yorumlara cevaplar getirmekte, Marx'ı *karma-deontolojist* olarak tanımlamaktadır. Sonuççu bakış açısı ahlaki olmayan belirli bir değeri azamileştiren eylemlerin, ahlaki olarak haklı eylemler olduğunu ve bunun bir uzantısı olarak ahlaki olmayan belirli bir değeri azamileştiren eylemlerin, toplumsal siyasetlerin ve toplumsal kurumların sadece ahlaki bakımdan iyi olmakla kalmadıklarını, kişinin bunları desteklemek ve ilerletmek gibi bir ahlaki yükümlülük taşıması anlamında ahlaki olarak “doğru” olduklarını da savunan bir ahlaki yü-

kümlülük olduğunu iddia etmektedir. Bu bölümde Peffer tarafından deontolojik bir ahlak teorisiyle *yükümlülük* teorisini *değer* teorisine bağımlı hâle getirmeyen, bir eylemin eyleyene açık bir başka eylem kadar iyi olarak yerine getirilmese ve ortaya konulmasa da doğru eylem olarak kabul edilebileceğini savunan bir teori ortaya konulmaktadır.

Marx'ın karma-deontolojik bir ahlak felsefesine sahip olduğunu iddia eden Peffer, "karma-deontolojik" teoriyle ahlaki olmayan değerlerin üretimini ilgili bir etken olarak gören ama yine de doğru eylemin ahlaki olmayan değeri azamileştiren bir eylem olmayabileceğini savunan bir ahlaki teoriyi kastetmektedir. Ahlaki olmayan değerlerin üretimi, örneğin, o değerlerin dağılım ilkeleleriyle ya da başka doğruluk ilkeleriyle kısıtlanabilir. Bu ilkeler bizzat ahlaki olmayan değerlerin üretimi ya da azamileştirilmesi temelinde geçerli kılınmaz.

Bu çerçevede Peffer'in, Marx'ın insan saygınlığına duyduğu ilginin ve öncelikli özgürlük değerinin eşit dağıtım konusundaki (örtük) talebinin, onu bir karma-deontolojist hâline getirdiğini söylemek mümkün görünüyor. Nitekim Marx, özgürlüğün hem *negatif özgürlük* yani başkalarının istenmeyen müdahalesinden özgürlük ve hem de *pozitif özgürlük* yani herkese aynı fırsatın sağlanmasıyla bağdaşabildiği ölçüde kişinin kendi hayatını belirleme özgürlüğünü belirten bir öz belirlenim fırsatı olarak yorumlandığını öne sürmektedir.

İkinci ana bölüme geçildiğinde Peffer anti-ahlakçı Marksist yaklaşıma eleştiriler getirmektedir. Yukarıda belirtilen temeller üzerinde Marksist bir ahlak teorisini tanımlamış olan yazar aksi iddiaları reddetmektedir. Marx'ın bazı eserlerinde ahlaka getirdiği eleştiriler, bazı yorumcular tarafından Marx'ın ahlak teorisine karşı olduğu şeklinde algılanmıştır. Fakat Peffer "Bunu bu şekilde değil Marx'ın "ahlakçılık" olarak tanımladığı ahlakı yani görüşü ideoloji olarak algılamak gerekmektedir." demekte ve "ahlak" ile "ahlakçılığı" bir araya getirmenin yanlış olacağını vurgulamaktadır.

Üçüncü ana bölümde Peffer, toplumsal adalet konusunu ele alıyor. Peffer bu bölümün alt başlıklarında adalet ve haklara ilişkin Marksizme yönelik eleştirilere cevap üretirken bir taraftan da yeterli bir Marksist ahlak ve toplumsal adalet teorisi kurmaya çalışıyor. Böylelikle bu bölümde Marksizm ile haklar ve adalet kavramlarının bağdaşabilirliğini de ele almış oluyor. Çünkü Marx'ın sadece eşit özgürlük ilkesine bağlı değil aynı zamanda insanların belirli hakları olduğu görüşünün bir savunucusu olduğu şeklinde de yorumlanabileceğini düşünmektedir. Bir diğer neden olarak da Marksist ahlak teorisinin, sosyalizmin kapitalizme ahlaki bakımdan tercih edilebilir olduğunu ispatlama gerekliliği olduğunu göstermektedir.

Peffer üçüncü bölümün son kısmında Marx'ın genel teorisi içinde önemli

bir kavram olan “sömürü”yü adalet ve insan hakları nosyonlarına bağlamaktadır. Özellikle Marx ile son dönem düşünürlerden Rawls’ın toplumsal teorilerinin benzer içeriklere sahip olduğunu söylemektedir. Rawls’ın Marks gibi karma-deontolojik ahlak felsefesine sahip olduğunu ve özellikle insan saygınlığı ve öz saygı düşüncelerini her ikisinin de paylaştıklarını vurgulamaktadır. Rawls’ın çalışmalarına getirilen eleştirilere –ve bazı değişiklikler yapılmasına– rağmen yeterli bir Marksist ahlak ve toplum teorisinin ahlaki bileşeni olarak gayet iyi hizmet edebileceğini öne sürmektedir.

Sonuç olarak Peffer, Marksist düşüncenin ahlak yapısı ile ilgili geniş bir literatür bilgisine ve yetkin bir anlayışa dayanan bu çalışmasıyla kapsamlı bir felsefi analiz ve geniş bir perspektifi okurlarına sunmaktadır. Kai Nielsen’in⁵ de sözleriyle ifade edilecek olursa “Marx’la ilgili bilgilere ve ne türde ahlâki ve normatif bir siyasal teorinin Marksizme denk düştüğüne dair mevcut anlayışımıza katkıda bulunan mükemmel bir çalışma” olan *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet*, “sadece felsefecilerin değil, siyasal bilimcilerin, sosyologların, iktisatçıların ve genel anlamda siyasetle ilgilenen herkesin ilgisini çekecektir.”

⁵ Kai Nielsen, *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet* (arka kapak yazısı).